

VÂKİFE

fikir ayrılığı yoksa da gaybetinin ne kadar süreceği ve ne zaman ortaya çıkacağı konusu tartışmalıdır. Bazıları hemen kıyam edeceğini, bazıları Hz. İsa gibi semalara yükseltildiğini, bir kısmı da onun ölüp ölmediğinin bilinemeyeceğini, fakat haberlerde mehdiliğinin kesinlikle ortaya konulduğunu ileri sürmüştür. Vâkıfe, Mûsâ el-Kâzım gözden kaybolda da imâmetinin devam ettiğini, bu sebeple yerine geçen oğlu Ali er-Rızâ'nın imam sayılamayacağını söylemiştir. İmâmîyye Şîası'nın çoğunluğunu teşkil eden Kat'îyye karşısında azınlıkta kalan Vâkıfe grubu daha sonra muhaliflerinden İbn Mîsem tarafından "memtûre" (yağmurda ıslandığı için pis kokan köpekler) diye nitelendirilmiştir (bk. MEMTÛRE). Ayrıca bunlar, Mûsâ el-Kâzım'dan sonra herhangi bir kimseyi imam kabul etmediklerinden Müseviyye adıyla da anılmıştır.

Vâkıfe'nin ortaya çıkışı konusunda Keşî'nin naklettiği bilgiler oldukça ilginçtir. Buna göre Eşâise kabilesinde İmam Mûsâ el-Kâzım'a verilmek üzere zekât olarak toplanan 30.000 dinarlık bir meblağ birikti. İmam hapiste bulunduğu için bu meblağın Kûfe'deki vekillerinden Hayyân es-Serrâc ve yardımcısına teslim edilmesi gerekiyordu. Ellerine geçen zekâtı şahsî işlerinde kullanan vekiller Mûsâ el-Kâzım'ın ölüm haberi duyulduğunda kendisinin kâim olduğu, bu sebeple ölmeyeceği, yeniden zuhur edip imâmetini devam ettireceği iddiasını yaymaya başlamıştır. Toplumun bir kesimi onların düşüncelerini kabul etmiş, böylece Vâkıfe teşekkül etmiştir (Ebû Ca'fer et-Tûsî, *İhtiyârü ma'rifeti'r-ricâl*, s. 459-460).

İmâmîyye içinde ikinci Vâkıfe denebilecek bir hareket de Hasan el-Askerî'nin 260 (874) yılında vefatının ardından ortaya çıkmıştır. Adı geçen imâmın ölmeyip bir süre sonra Kâim el-Mehdî olarak döneceğini ve imâmetini sürdüreceğini belirten, Hasan el-Askerî Vâkıfesi diye de adlandırılan bu topluluk Askerî'den sonra kimseyi imam kabul etmemiştir. Kendisinden sonra imâmete gelmesi beklenen kardeşi Ca'fer b. Ali'nin (Ca'fer el-Kezzâb) imâmeti de bu anlayış sebebiyle reddedilmiştir. Bunun yanında on iki imamı benimseyen İmâmîyye Şîası'nın on ikinci imamı Muhammed b. Hasan el-Mehdî el-Muntazar'ın imâmeti de belirtilen gerekçelerle kabul edilmemiştir. Mehdi el-Muntazar'ın gaybeti üzerine çeşitli bölünmelere rağmen İsnââşeriyye Şîası'nda Vâkıfe'ye benzer fırkalar görülmemiştir.

BİBLİYOGRAFYA :

Sa'd b. Abdullah el-Kummî, *el-Makâlât ve'l-fırağ* (nşr. M. Cevâd Meşkûr), Tahran 1963, s. 62, 90, 93, 106; Nevbahtî, *Fırağ-ı Şîa*, s. 68-81; Eş'arî, *Makâlât* (Ritter), s. 28; İbn Bâbeveyh, *Ke-mâlü'd-dîn ve tamâmü'n-ni'me* (nşr. Ali Ekber el-Gaffârî), Kum 1405, I, 37, 40; Ebû Ca'fer et-Tûsî, *Kitâbü'l-Ğaybe* (nşr. İbâdullah et-Tahrânî - Ali Ahmed Nâsîh), Kum 1411, s. 23-24; a.mlf., *İhtiyârü ma'rifeti'r-ricâl* (nşr. Hasan Mustafavî), Meşhed 1348 hş., s. 459-460; M. Cevâd Meşkûr, *Meusûatü'l-fırağı'l-İslâmîyye*, Beyrut 1415/1995, s. 485-486, 517-518; H. Halm, "al-Wâkıfa", *El*² (İng.), XI, 103.

MUSTAFA ÖZ

VAKIFNÂME

(bk. VAKFİYE).

VAKİT

(الوقت)

İbadetler ve hukukî işlemlerde
sebeup veya şart işlevi gören
zaman unsuru.

Sözlükte **vakit** (vakt, çoğulu evkât) "zamanın belirli bir parçası" anlamına gelir. Bu kelimeden türeyen **mikât** da (çoğulu mevâkit) bir iş için belirlenen zamanı veya mekânı ifade eder. Kur'ân-ı Kerim'de vakit ve bu kökten gelen kelimeler (mikât, mevâkit, mevkût) on üç âyette yer alır. Kelime türevleriyle birlikte hadislerde de kullanılır. Zaman metafizik boyutuyla kelâm ve felsefede incelenirken onun vakitte belirtilen pratik boyutu astronomi, tarih, fıkıh ve amelî tasavvufta ele alınmıştır.

Vakit fıkıh usulünde bir kısım şer'î hükümlere illet ve sebep kılınması, vâcibin edâsının şartı olması, fıkıh fûrûduna ise ibadetler, akidler ve çeşitli tasarruflarda şart olup olmaması yönüyle incelenir. Fıkıh usulü eserlerinde vaz'î hüküm veya me'mûr bih bahislerinde, özellikle vâcibin edâ ve kazâ yönünden alt bölümlerinde vakit önemli bir kıstastır (Sadrüşşerîa, I, 377 vd.; Tâceddin es-Sübkî, I, 150 vd.). Şâriin eda edilmesi için herhangi bir vakit tayin etmediği ibadetler mutlak (serbest zamanlı) ibadetlerdir. Nâfile namaz, umre, vakte bağlı olmayan adak ve kefâretler, belli ölçüde zekât böyledir. Farz namazlar, ramazan orucu, hac gibi belirli bir zaman dilimi içinde eda edilmesi istenen ibadetler ise mukayyet ibadetler olup vakit bu ibadetlerin ifasında önemli bir unsurdur. Mukayyet ibadetler geniş vakitli ve dar vakitli diye ikiye ayrılır. Teravih, kuşluk, evvâbîn ve teheccüd namazları ile Hz.

Peygamber'in belli günlerde tutulmasını tavsiye ettiği oruçlar bir vakte bağlı olarak eda edilen mukayyet nâfile ibadetlerdendir. Vakti içinde yerine getirilmeyen ibadetin vakti çıktıktan sonra eda edilmesi kazâ olarak isimlendirilir.

Fıkıhî hükümlerde vakitler genelde kamerî aylara göre tesbit edilmekle birlikte namaz vakitleri, oruçtaki imsak ve iftar gibi ibadetlerin ifasına ilişkin vakitler dünyanın güneş ve kendi eksenini etrafındaki dönüşüne göre belirlenir. Öte yandan vakit birimlerinin bir kısmının şer'î açıdan tanımında örfe göre bazı farklılıklar olabilir. Meselâ şer'î gün güneşin batmasıyla başlar; fecr-i sâdıktan güneşin batmasına kadar olan süre de şer'î gündüz diye adlandırılır. Günümüzde yaygın örfe göre ise gün gece yarısı başlar, gündüz de güneşin doğmasından batmasına kadar geçen süredir. Ramazan orucu, hac, zekât, fıtır sadakası, bayram namazları gibi edâsı yıl içinde belirli vakitlere bağlanan ibadetlerin, yemin, ilâ, iddet gibi tasarruf ve muamelelerin vakit ve sürelerini tesbitte kamerî aylar ve şer'î gün esas alınır. Ancak idarî düzenlemeler ve malî akidler gibi örfe dayalı veya ca'lı şartların ağırlıklı olduğu (mükelleflerin takdirine bırakılan hususlarda) örf ve uygulamadaki zaman ölçülerine itibar edilir. İbadetlerde vakit o ibadetin vücûb sebebi veya sıhhat şartıdır. Mukayyet nâfile ibadetler gibi bir kısım ibadetlerin belirli bazı vakitlerde yapılması daha faziletlidir. Fıkıhta en çok namazla ilgili olarak ele alınan vaktin oruç, itikâf, hac ve umre, zekât ve fıtır sadakası, kurban ve akıka gibi diğer ibadetlerde ve temizlikle ilgili bazı konularda da (mest üzerine mesh, bedenî temizlik, hayız ve loğusalık süreleri gibi) önemli bir yeri vardır.

Namaz Vakitleri. Kur'an'da namazın müminler için vakitleri belirlenmiş bir farîza olduğu ifade edilmiş (en-Nisâ 4/103), bu vakitlere açık şekilde veya işaret yoluyla değinilmiştir (el-Bakara 2/238; Hûd 11/114; el-İsrâ 17/78; Tâhâ 20/130; en-Nûr 24/36; er-Rûm 30/17-18; el-İnsân 76/25). Bununla birlikte namaz vakitleri daha çok Hz. Peygamber'in fiil ve sözleriyle açıklık kazanmıştır. Beş vakit namazın farz kılınmasının ardından Cebrâil Resûl-i Ekrem'e gelerek imamlık yapmış ve birinci gün namazları ilk vakitlerinde, ikinci gün son vakitlerinde kıldırarak başlangıç ve bitiş zamanlarını göstermiştir (Tirmizî, "Şalât", 1; Ebû Dâvûd, "Şalât", 2). Resûlullah'ın namaz vakitleri-

le ilgili açıklamaları hadis kaynaklarında müstakil kitap veya bab başlıkları altında yer almış; genellikle vaktinde kılınan namazın önemi, vakitlerin fazilet, kerâhet, haramlık ve cevaz bakımından değerlendirilmesi gibi hususlar fıkıh kaynaklarında etraflıca işlenmiştir. Farz namazların, bu namazların öncesinde veya sonrasında kılınan sünnet namazların, vitir, teravih ve bayram namazlarının kılınabilmesi için vaktin girmiş olması şarttır. Vakit aynı zamanda namazın vücûb sebebidir. Vaktinden önce kılınan farz namaz sahih değildir, vaktinde yeniden kılınması gerekir. Vaktinden sonraya bırakılan namaz da kazâya kalmış olur. Hz. Peygamber namazı vaktinde kılmanın önemini vurgulamış, “Allah’ın en çok sevdiği amel hangisidir?” sorusuna, “Vaktinde kılınan namazdır” cevabını vermiştir (Buhârî, “Me-vâkıtü’ş-şalât”, 5).

Sabah Namazının Vakti. İkinci fecrin (feci-i sâdık) ortaya çıkmasından güneşin doğuşuna kadar geçen süredir. Feci-i sâdık sabaha karşı doğu ufunda tan yeri boyunca genişleyerek yayılan aydınlıktır. Bu andan itibaren yatsı namazının vakti çıkmış, sabah namazının vakti girmiş olur. Bu vakit aynı zamanda sahurun sona erip orucun başlaması vaktidir (bk. FECİR). **Öğle Namazının Vakti.** Güneşin tam tepe noktasına gelip kısa bir süre için gölgelerin kısalıp uzamasının durduğu vakte “vakt-i zevâl”, cisimlerin bu vakitte yere düşen gölgesine de “fey’-i zevâl” denir. Öğle namazının vakti zeval vaktinin bitiminden, yani güneşin gökyüzündeki tepe noktasını geçip batıya doğru kaymasından itibaren başlar; sona erme anı hakkında ise iki görüş vardır: Hanefîler’den imâmeyne ve diğer üç mezhebe göre öğlenin vakti, bir cismin gölgesinin -zeval vaktindeki gölgesi hariç- kendisinin bir misline ulaştığı ana kadar devam eder. Bu anda “asr-ı evvel” denilen zaman dilimi başlar. Ebû Hanîfe’ye göre ise öğlenin vakti cisimlerin gölgelerinin fey’-i zevâl dışında kendilerinin iki misline ulaştığı anda son bulur; ardından gelen zamana da “asr-ı sânî” denir. Bu görüş farklılıkları dikkate alınarak öğle namazının asr-ı evvel girmeden önce ve ikinci namazının asr-ı sânî girdikten sonra kılınması tavsiye edilmiştir. Cuma namazının vakti de öğle namazının vakti gibidir. **İkinci Namazının Vakti.** Fakihlerin çoğunluğuna göre eşyanın gölgesinin bir misline, Ebû Hanîfe’ye göre ise iki misline ulaştığı andan itibaren başlar ve güneşin batışına kadar devam eder. **Akşam Namazının Vakti.** Güneşin batmasıyla baş-

lar, batı ufkundaki şafağın kaybolmasıyla sona erer. Aralarında imâmeynin de bulunduğu çoğunluğa göre şafak güneş battıktan sonra ufukta meydana gelen kızılıktır. Ebû Hanîfe’ye göre ise bu kızılıktan sonra ortaya çıkan beyazlıktır. **Yatsı Namazının Vakti.** Şafağın kaybolmasından itibaren başlar, ikinci fecrin doğuşuna kadar devam eder.

Vitir namazının vakti yatsı namazının vaktiyle aynıdır, ancak yatsı namazının ardından kılınması gerekir. Bayram namazının vakti, ilk gün güneşin doğmasından yükselmesine kadar geçen 45-50 dakikalık kerâhet vaktinin çıkmasıyla başlar, öğle namazı öncesindeki kerâhet vaktine kadar sürer (ayrıca bk. BAYRAM). Teravih namazının vakti yatsı namazının arkasından sabah namazının vaktine kadar geçen süredir. Kuşluk namazının vakti güneşin doğup kerâhet vaktinin çıkmasından sonra başlar, öğleyin kerâhet vaktinin girişine kadar devam eder; ancak genellikle tercih edilen vakit örfi gündüzün ilk dörtte birinin geçtiği, güneşin sıcaklığının yakmaya başladığı zamandır; bu da yaklaşık güneşin doğuşu ile öğle namazı vakti arasındaki sürenin yarısına tekabül eder.

Hanefî mezhebi dışındaki mezheplerde namaz vakitleri ihtiyarî ve zarurî olmak üzere iki kısımda ele alınır. İhtiyarî vakit vaktin namazın eda edilmesi istenen ilk kısımdır, zarurî vakit ise ancak bir mazeret sebebiyle namazın ertelenebileceği o vakit içindeki son zaman dilimidir. Mâlikîler ve Şâfiîler bütün namazların birer zarurî vaktinin bulunduğunu kabul ederken Hanbelîler’e göre sadece sabah, ikinci ve yatsı namazlarının zarurî vakti vardır. Bu mezheplere göre gayri müslim bir kimsenin İslâm’ı kabul etmesi, bulûğa erme, hayızlı kadının temizlenmesi, akıl hastasının iyileşmesi, baygın kimsenin ayılması ve -bazı fakihlere göre- uyku gibi mazeretler dışında namazlar zarurî vakitlerine ertelenirse günah işlenmiş olur. Beş vakit namazdan her birinin kendine ayrılan vakit içinde kılınması farz olmakla beraber bazı özel durumlarda öğle ile ikinci ve akşamla yatsı namazlarının birleştirilerek kılınması câizdir (bk. CEM’).

Müstehap Vakitler. Bir farz namaz bu namaz için belirlenmiş vaktin hangi diliminde kılınırsa kılınırsın vaktinde eda edilmiş olur. Nitekim Hz. Peygamber, “Namazın ilk vaktinde Allah’ın rızası, son vaktinde affı vardır” buyurmuştur (Tirmizî, “Şalât”, 13). Bununla birlikte Resûl-i Ekrem’in cemaatin toplanmasını sağlamak, ibadet-

leri kolaylaştırmak gibi sebeplerle farklı uygulamalarda bulunduğu anlaşılmaktadır. Bu uygulamaları dikkate alan fakihler farz namazları vaktin hangi kısmında kılmanın daha faziletli sayıldığı konusunda farklı görüşler ileri sürmüştür. Mâlikîler, hava durumuna bakılmadan beş vakit namazın vakit girer girmez kılınmasını daha faziletli kabul etmiştir. Şâfiîler’e göre bütün namazların ilk vaktinde kılınması, ancak sıcak havalarda öğle namazının serine bırakılması sünnettir. Hanbelîler’e göre yatsı namazının gecenin ilk üçte birine veya yarısına kadar geciktirilmesi, diğer namazların ise ilk vaktinde kılınması daha faziletlidir. Hanefîler’e göre sabah namazının ortalık aydınlandıktan sonra, öğle namazının sıcak havalarda hava serinleyince, ikinci namazının asr-ı sânide kerâhet vaktine girilmeden bir miktar geciktirilerek kılınması, yatsı namazının gecenin ilk üçte birine kadar geciktirilmesi müstehaptır. Ayrıca kurban bayramının ilk günü Müzdelife’de bulunan hacıların o günün sabah namazını ilk vaktinde, ortalık henüz karanlık iken kılmaları daha faziletlidir. Akşam namazının ilk vaktinde, vitir namazının ise uyanacağına güvenen kişiler için vaktin sonunda kılınması bütün mezheplerce daha faziletli kabul edilmiştir.

Mekruh Vakitler. Bazı vakitlerde namaz kılmak mekruhtur. Kerâhet vaktin ya doğrudan kendisinden veya vaktin dışındaki bir sebepten kaynaklanabilir. Birinci durumda mekruh olan vakitler (kerâhet vakitleri) güneşin doğmasından yükselmesine kadar geçen süre (şurûk), güneşin tam tepe noktasında olduğu zaman dilimi (isti-vâ) ve güneşin batma zamanı (gurûb) olup Hz. Peygamber bu vakitlerde namaz kılınmamasını istemiştir (Müslim, “Şalâtü’l-müsâfirîn”, 293). Ancak Medine ehlinin amelini esas alan Mâlikîler istivâ vaktini kerâhet vakti kabul etmez. Yukarıda zikredilen vakitlerde mutlak nâfile namaz kılmanın mekruh sayıldığı konusunda mezhepler arasında ittifak vardır. Hanefîler’e göre bu vakitlerde namaz kılmak tahrîmen mekruh olduğundan farz namazlar dahil hiçbir namaz kılınmaz; bunun tek istisnası, “İkinci namazından bir rek’atı güneş batmadan önce kılabilen kişi ikinci namazına yetmişmiş demektir” şeklindeki hadis dolayısıyla (Buhârî, “Mevâkıtü’ş-şalât”, 28) o günün ikinci namazının farzıdır. Diğer üç mezhebe göre ise bu vakitlerde kazâ namazı kılınabilir; Hanbelîler’e göre iki rek’atlık tavaf namazı kılmak da câizdir.

VAKİT

Şâfiîler'e göre Mekke haremünde bu vakitlerde namaz kılmak mekruh olmadığı gibi diğer yerlerde cuma günü güneşin tam tepede bulunduğu anda küsûf, tahiyetü'l-mescid gibi bir sebepten dolayı nâfile namaz kılmak câizdir.

Namaz kılmanın mekruh oluşu vaktin dışındaki bir sebepten de kaynaklanabilir. Sabah namazının farzından önce bu namazın sünneti dışında nâfile namaz ve sabah namazının farzı kılındıktan sonra mutlak nâfile namaz kılınması mekruhtur ve bu konuda mezhepler arasında görüş birliği vardır. Ancak Şâfiîler bu esnada küsûf, tavaf, istiskâ gibi bir sebebe bağlı namazların kılınabileceği görüşündedir. İkinci namazını kıldıktan sonra güneş batıncaya kadar mutlak nâfile namaz kılmak mekruhtur (Buhârî, "Mevâkitü's-şâ-lât", 30). Hanefîler'e ve Mâlikîler'e göre akşam namazının farzından önce de nâfile namaz kılınmaz. Konuyla ilgili bir rivayeti (Buhârî, "Teheccüd", 35) esas alan Şâfiîler'e göre ise akşam namazından önce iki rek'at namaz kılmak sünnettir. Farz namaza başlanmak üzere kâmet getirilirken nâfile namaz kılınması da mekruh kabul edilmiştir. Ancak sabah namazının sünneti kuvvetli bir sünnet olduğundan Hanefîler'e göre cemaate yetişebileceğinden emin olan kimse kâmet getirildikten sonra da sünneti kılabilir. Şâfiîler ve Hanbelîler ise kâmet getirilince revâtib bile olsa hiçbir nâfile namaza başlanmayacağı görüşündedir. Cuma günü hatibin minbere çıkışından cumanın farzının bitişine kadar nâfile namaz kılınmaz. Şâfiîler'e ve Hanbelîler'e göre cuma namazının iftitah tekbirine yetişecek kadar vakit bulunduğu sürece sadece tahiyetü'l-mescid namazı kılınabilir. Şâfiîler dışındaki çoğunluğa göre bayram namazlarından önce veya sonra da nâfile namaz kılınmaz. Şâfiîler ise imamın dışındakiler için nâfile namaz kılmanın mekruh sayılmadığı görüşündedir. Hac zamanı Arafat'ta ve Müzdelife'de birleştirilerek kılınan öğle ve ikindi, akşam ve yatsı namazları arasında nâfile namaz kılınmaz.

Diğer İbadetler. Vakıtlar farz orucun vücûb sebebidir. Hz. Peygamber, "Ramazan hilâlini gördüğünüzde oruç tutun, şevval hilâlini gördüğünüzde bayram edin" buyurmuştur (Buhârî, "Şavm", 5, 11). Orucu edâ vakti ikinci fecrin doğuşundan güneşin batışına kadar geçen süredir. Kur'an'da geceye kadar oruç tutulmasından söz edilmiş (el-Bakara 2/187), Resûl-i Ekrem'in açıklama ve uygulamasında güneşin bat-

masıyla iftar vaktinin gireceği belirtilmiştir (Müslim, "Şıyâm", 51; Ebû Dâvûd, "Şıyâm", 19). Resûlullah'ın uygulamalarında görülen ve onun tarafından tavsiye edilen, belli vakitlerde tutulması sünnet veya müstehap olan mukayyet nâfile oruçlar vardır. Başta muharrem ayı olmak üzere haram aylarda, şâban ayında ve şevval ayının ramazan bayramından sonraki altı gününde tutulan oruçlar bu türdendir. Bunların dışında kalan mutlak nâfile oruçlar oruç tutulması mekruh yahut haram sayılmayan günlerde tutulabilir. Muayyen bir zaman dilimi içinde yerine getirilmesi gereken hac ibadetinde diğer şartların yanında zilhicce ayının girmesi ve arefe günü ihramlı olarak Arafat'ta vakfede hazır bulunulması şarttır. Tavaf, şeytan taşlama, kurban gibi hac menâsikinin de vakitle ilişkisi vardır (bk. HAC).

Altın, gümüş, para, ticaret malları ve hayvanlarda zekâtın farz olması için üzerlerinden bir kamerî yılın geçmesi gerekir. Toprak ürünleriyle madenler ve defineelerde bu şart aranmaz. Toprak ürünlerinde zekâtın vücûb vakti konusunda farklı görüşler ileri sürülmekle birlikte çoğunluğun tercih ettiği görüş bunun hasat zamanında gerçekleştiği yönündedir. Ramazan ayının sonunda gücü yeten müslümanın ödemekle mükellef kılındığı fitır sadakası yükümlülüğünün ne zaman doğacağı ve ne zaman yerine getirileceği konusunda da fakihler ihtilâf etmiştir (bk. FİTRE). Kurban ibadetinin sahih olabilmesi için belirlenmiş vakti içinde, kurban bayramının "eyyâm-ı nahr" denilen, bayram namazının kılınmasından üçüncü günün akşamına kadar devam eden süre içinde kesilmesi gerekir. Şâfiî mezhebine ve bazı fakihlere göre bu süre bayramın dördüncü günü akşamına kadardır.

Bazı ayların yanı sıra Kadir gecesi, arefe ve cuma günleri gibi vakitlerin Allah katında daha değerli sayıldığı Kur'an ve hadislerde belirtilmiştir. Kur'ân-ı Kerim'de seher vakitlerinde istiğfar edenler övülmüş (Âl-i İmrân 3/17; ez-Zâriyât 51/18), Hz. Peygamber'in hadislerinde gecenin son üçte birlik kısmında, farz namazlardan sonra, namazda secde halinde iken, ezan okunurken, ezanla kâmet arasında, Kadir gecesi, arefe günü, cuma günü ve iftar anı gibi vakitlerde dua yapmanın faziletine işaret edilmiştir. Ayrıca bazı âyet (el-Müzzemmil 73/3-4) ve hadislerde (Tirmizî, "Şevâbü'l-Kur'ân", 17; "Edeb", 79) Kur'an'ın gece vakti okunmasının faziletli olduğu ifade edilmektedir. Ancak fazi-

letli vakitler konusunda telif edilen kitapların çoğunda yer alan rivayetler genellikle zayıf, bir kısmı asılsızdır.

Vaktin Gerçekleşmediği Bölgelerde İbadet. Namaz ve oruç vakitlerinden herhangi birinin gerçekleşmediği veya tam olarak belirlenemediği bölgelerde bu vakitlere ait namazların kılınıp kılınmayacağı ve oruç vakitlerinin tesbiti konusu eskiden beri tartışılmıştır. Bu bölgelerde yaşayanlar için vakti gerçekleşmemiş olan namaz ve orucun farz olmayacağını veya daha sonra kazâ edilmesi gerektiğini söyleyen bazı âlimler bulunmakla birlikte fakihlerin çoğunluğuna ve günümüzdeki fetva kurullarının ortak kanaatine göre her iki ibadette asıl sebep ilâhî hitaptır ve vakit sadece âlâmettir. Dolayısıyla kutuplara yakın bölgelerde yaşayanlar, diğer bölgelerdeki mükelleflerden yaşanan süre bakımından bir farklılık taşımadıkları gibi bütün müslümanların tâbi olduğu günde beş vakit namaz kılma ve yılda bir ay oruç tutma yükümlülüğüyle de mükelleftir; vakitlerden herhangi birinin gerçekleşmemesi bu ibadetleri edâ sorumluluğunu ortadan kaldırmaz. Bu durumdaki müslümanlar için vakitlerin Mekke enlemine veya en yakın bölgeye göre tesbit edilmesi, bazı namazların birleştirilerek kılınması gibi yöntemler önerilmiştir. Ancak vakitlerin şekköl bakımından en yakın bölge kavramı değişiklik gösterdiği için yakın bölgeye göre tesbit yönteminin uygulanmasında bazı güçlükler yaşanmaktadır (görüşler ve çözüm önerileri için bk. Memiş, s. 127-147; Keleş, s. 155-171).

Kamerî ayların ölçü alındığı ibadet ve muamelelerin zaman veya sürelerinin isabetle tayin edilebilmesi kamerî ayların başlangıçlarının doğru şekilde belirlenmesine bağlı olduğundan hilâlin görülmesi konusu İslâmî gelenekte öteden beri önem taşımıştır. İslâm hukukçularının çoğunluğu, ilgili hadislerin açık ifadesine dayanarak kamerî ayların başlangıcının tesbitinde hilâli görmenin esas alındığını, bunun imkânsızlığı durumunda içinde bulunulan ayın otuz güne tamamlanması gerektiğini, bu konuda hesaba ve uzmanların görüşüne uymanın câiz olmadığını ileri sürmüştür. Buna karşılık bazı tâbiiler yanında bir kısım klasik dönem âlimleriyle bazı çağdaş bilginler hilâlin ilk defa görülebileceği zamanın ve yerin hesapla tayininin mümkün olduğunu, doğruluğuna güvenildiği takdirde hesapla belirlenen hükmî rü'yeteye göre kamerî ayların başlangıcının tayin edilebileceğini söylemiştir (tafarratın

delilleri, günümüzde İslâm ülkelerinde kamerî ayların tesbiti ve birliği sağlama konusundaki çalışmalar için bk. **HİLÂL**).

İbadetlerde vaktin önemine bağlı olarak İslâm tarihinde güneş, ay ve yıldızlar vasıtasıyla zamanın, özellikle namaz vakitlerinin belirlenmesini konu alan ilmî mîkât çok gelişmiştir. Namaz vakitlerinin tesbitinde kullanılan çeşitli saatleri düzenleyen, bunların ayarları ve tamirleriyle ilgilenen kimselere “muvakkit”, bunların faaliyet gösterdikleri yerlere “muvakkit-hâne” denilmektedir. Bu hususta ilmî çalışma yapan astronomlar ise “mîkâtî” diye adlandırılmaktadır. Saat yapımıyla ilgilenen bilim dalı “ilmü âlâtî's-sâât” (ilmü'l-benkâmât) diye anılmıştır (*Keşfü'z-zunûn*, I, 147, 255). Bu alanda eser veren veya alet yapan çok sayıda bilim adamından İbnü's-Şâtîr, Şemseddin el-Halîlî ve Takıyyüddin er-Râsîd en çok tanınanlarıdır (ayrıca bk. **RÛDÂNÎ**; **SÜVEYDÎ**, Muhammed Emîn).

Kible tayini gibi vakit tayini de İslâm tarihi boyunca özel bir ilgiye mazhar olmuş, bu çerçevede hem fakihler hem astronomi âlimleri çeşitli eserler kaleme almıştır. Ayrıca ibadet vakitlerinin hikmetlerini, çeşitli vakitlerin faziletlerini ve tartışmalı konuları ele alan eserler yazılmıştır. Bunlar arasında Beyhakî'nin *Fezâ'ilü'l-evkât* (bk. bibl.), Kemalpaşazâde'nin *Risâle fî beyânî hikemî's-şalavâtî'l-hams fî evkâtî'l-hamse* (Süleymaniye Ktp., Esad Efendi, nr. 3632, vr. 228^a-230^b), Zeynüddin İbn Nüceym'in *Ref'u'l-ğîşâ' 'an vakteyi'l-aşr ve'l-işâ'* (Süleymaniye Ktp., Âşir Efendi, nr. 420, vr. 112^a-117^b), İbn Kutluboğâ'nın *Risâle izâ lem yecid vakte'l-işâ'* (Köprülü Ktp., Fâzıl Ahmed Paşa, nr. 652, vr. 100^b-102^b), Muhammed b. Muhammed el-Hattâb el-Mâlikî'nin *Risâle fî ma'rifeti istihrâcî evkâtî's-şalavât ve şey'in mine't-tevârih ve'l-a'mâlî'l-fıkhiyye min gayri âletin mine'l-âlât* (Süleymaniye Ktp., Reîsülküttâb Mustafa Efendi, nr. 1184, vr. 98^a-143^a; Brockelmann, II, 334, 537), Müneccimbaşı Ahmed Tâhir'in *Şevârikü'l-a'lâm fî evkâtî's-şalavât ve's-şıyâm* (İstanbul 1294/1877), Ali Kuşçu'nun *er-Risâletü'l-fethiyye fî ma'rifeti'l-evkât ve fey'î'z-zevâl ve semti'l-kıble li'l-müteharrîn ve'l-müctehidîn fi't-tâ'ât ve's-sâ'ât* (Süleymaniye Ktp., Aya-sofya, nr. 2733, müellif hattı; Nuruosmaniye Ktp., nr. 2950, vr. 104^b-120^a) ve Şeyh Ahmed Filibevî'nin *el-Hidâye mine'z-zelzele fî ma'rifeti'l-vakt ve'l-kıble* (Süleymaniye Ktp., Âtîf Efendi, nr. 1723, vr. 1^b-19^a) adlı eserleri zikredilebilir.

BİBLİYOGRAFYA :

İbnü'l-Esir, *en-Nihâye*, V, 212; *Lisânü'l-Arab*, “vkt” md.; Ahmed b. Hüseyin el-Beyhakî, *Fezâ'ilü'l-evkât* (nşr. Adnân Abdurrahman Mecîd el-Kaysî), Mekke 1410/1990; Şirâzî, *el-Mühezzebe*, I, 58-61; Serahsî, *el-Mebsût*, I, 141-162; Muvaffakuddin İbn Kudâme, *el-Muğnî* (nşr. Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türkî – Abdülfettâh M. el-Hulvî), Kahire 1412/1992, II, 8-52; Sadrüşşerîa, *et-Tavzîh şerhu't-Tenkih* (nşr. Zekeriyâ Umeyrât), Beyrut 1416/1996, I, 377 vd.; Tâceddin es-Sübkî, *Cem'u'l-cevâmi'* (*Hâşiyetü'l-A'ttâr* içinde), Beyrut, ts. (Dârü'l-kütübî'l-ilmiyye), I, 150 vd.; *Tecrid Tercemese*, II, 460-549; Hatib eş-Şirbînî, *Muğnî'l-muhtâc* (nşr. M. Halîl Aytânî), Beyrut 1418/1997, I, 187-206; Muhammed b. Abdullah el-Harâşî, *Şerhu Muhtaşan Halil*, Bulak 1318, I, 211-228; İbn Âbidîn, *Reddül-muhtâr* (Kahire), I, 357-378; Mercânî, *en-Nâzüretü'l-hak fî farziyyeti'l-işâ' ve in lem yegibi's-şafak*, Kazan 1287/1870; *Keşfü'z-zunûn*, I, 147, 255, 407, 423, 738; II, 1904, 2041; Brockelmann, *GAL Suppl.*, II, 334, 537; Vehbe ez-Zühaylî, *el-Fıkhu'l-İslâmî ve edilletüh*, Dimaşk 1997, I, 663-690; Hâlid b. Ali el-Müseykîh, *Ma'rifetü evkâtî'l-ibâdât*, Riyad 1418/1998, I-II; H. Yunus Apaydın, “Namaz”, *İlmihal*, İstanbul 1998, I, 233-238; Hayreddin Karaman, *İslâmın Işığında Günün Meseleleri*, İstanbul 2001, I, 104-111; Hamdi Döndüren, *Delilleriyle İslâm İlmihâlî*, İstanbul 2004, s. 249-265; Osman Memiş, *Namaz Vakitleri ve Namazların Cem'i* (*Birleştirilmesi*) (yüksek lisans tezi, 2005), ÜD Sosyal Bilimler Enstitüsü, s. 78-145; Ekrem Keleş, “Yaklaşık 45. Enlemin Ötesinde Yatsı ve İmsak Vakitleri Problemi”, *III. Din Şûrası Tebliğ ve Müzakereleri*, Ankara 2005, s. 148-194; Mûsâ Cârullah, *Uzun Günlerde Oruç* (haz. Abdullah Kahraman), İstanbul 2010; Ali Şafak, “Ramazan Hilâli ve Kutuplara Yakın Yerlerde Namaz Vakti Meseleleri Üzerine Bir Araştırma”, *İslâm Medeniyeti*, V/4, İstanbul 1982, s. 3-28; “Evkâtü's-şalât”, *Mu.F.*, VII, 170-190; “Vakt”, a.e., XLIV, 102-108.

M. KÂMİL YAŞAROĞLU

VAKİT

(الوقت)

Sâlikin içinde bulunduğu andaki halini ifade eden tasavvuf terimi.

Tasavvuf kaynaklarında vakit kelimesinin “sâlikin içinde bulunduğu hal, bu halin gerçekleştiği genel ontolojik (ilâhî-küllî-vücûdî) zaman, sâlikin tarikat fiillerini uygulama anı” anlamlarında geçtiği görülmektedir. İlk sûfiler vakti, “kulun iradesinin ve kesbinin tesiri olmadan doğrudan doğruya Hak'tan kendisine gelen, onu tasarrufu ve hükmü altına alan mânevî hal ve bu halin gerçekleştiği anlık durum” şeklinde tanımlamışlardır. Buna göre vakit, filozofların tanımladığı gibi matematiksel zamanda bir kesit ve ölçü birimi değil sâlikin tecrübe ettiği halin hakikati ve bu hakikatin taayyün ettiği geçmişle gelecek

arasındaki zaman dilimidir. Kuşeyrî ve Hüc-vîrî'nin eserlerinde vakit tasavvuf kavramları arasında hal ile birlikte ilk sırada yer alır.

Kuşeyrî iki tür vakitten bahseder. Birincisi şeyhi Ebû Ali ed-Dekkâk'ın tanımını bağlamında “kulun içinde bulunduğu hal”dır. Eğer kulun zihni ve kalbi dünyevî düşüncelerle dolu ise vakti dünya, âhîret ise vakti âhîret, neşeli ise vakti neşe, hüzünlü ise vakti hüzündür. Kul, vakti ve hali neyi gerektiriyorsa ona rıza ve teslimiyet göstermelidir. Sûfiler tarafından çokça kullanılan, “Sâlik vaktin hükmüne uyar”; “Vakit kılıç gibidir, karşı gelirsın keser atar” sözleri bu durumu ifade eder. Ancak vaktin hükmüne teslim olma ve iradeyi terketme dinen emredilmeyen veya menedilmeyen hususlarda söz konusudur. Zira işi takdire havale etmek, işlenen kusurlar karşısında kayıtsız ve ilgisiz davranmak yine din tarafından emredilmeyen bir tavrıdır. Bununla birlikte mutasavvıflar müridin yaşadığı vecd, sekr, mahv, istiğrak gibi hallerde şeriatın gerekliliklerini yerine getiremeyeceğini, sahv haline döndüğünde şeriata uymanın bir zorunluluk olduğunu belirtmiştir. Vaktin ikinci türü “bu halin meydana geldiği bir zarf olarak zaman-sal an”dır. İlk dönem sûfilerinin vakti, “Geçmiş gelecek zaman arasında hâlihazır-daki şeydir”; İbnü'l-Arabî'nin, “İki yokluk arasındaki durumdur” şeklindeki tarifleri bu anlama işaret eder.

Sûfiler halin meydana geldiği, müridin bütün varlığını kaplayan zamanın ölçülemeyen en küçük parçası olan an için “ân-ı dâim, ân-ı hâzır, vakt-i dâim, vakt-i saâdet, lemhatü'l-basar, dehr” tabirlerini kullanırlar. Hz. Peygamber'in, “Benim Allah ile öyle bir vaktim var ki o vakte ne mukarreb bir melek ne de nebî-i mürsel girer” hadisindeki (Aclûnî, II, 173) vakitten maksadın, halk ile birliktelik esnasındaki dünyevî-zâhîrî zaman değil Hak ile birliktelik halindeki ilâhî-küllî vakit olduğu ileri sürülmüştür. Dehr kelimesiyle karşılanan bu vakit her şeyin “kûn” (ol) emriyle yaratıldığı ilk kutsal zamanı ifade eder. “Dehre sövmeyiniz, zira dehr Allah'tır” hadisine göre (Buhârî, “Edeb”, 101) kutsal vaktin ve bu vaktin zuhuratı olan dünyevî zamanların asıl sahibi Allah'tır, bu sebeple O'ndan gelen hal de sûfilere göre bu bölünüp parçalanmayan vakit ve anda meydana gelir (Kuşeyrî, s. 180-181). Diğer bir ifadeyle bu vakit sâlikin halinin gerçekleştiği genel ontolojik (küllî-vücûdî) zamandır ki bütün zamanları kuşatır. “Ân-ı dâim” anlamındaki vakit kelimesi, hallerle ilgili olduğu kadar